

Cultuurhistorische analyse van een terrein achter Voorwillenseweg 151-151c in Gouda

Beschrijving, waardering en effectanalyse van de voorgenomen nieuwbouw van een huis achter Voorwillenseweg 151-151c in de Polder Middelwillens te Gouda.

Landschapsstudies 171

**adviesbureau voor landschap en
cultuurhistorie**

**Herenstraat 19a
4175 CC Haften
tel 0418-594141
www.lantschap.nl**

Het onderzoek is uitgevoerd door:

Drs. Adriaan Haartsen

2 juni 2022

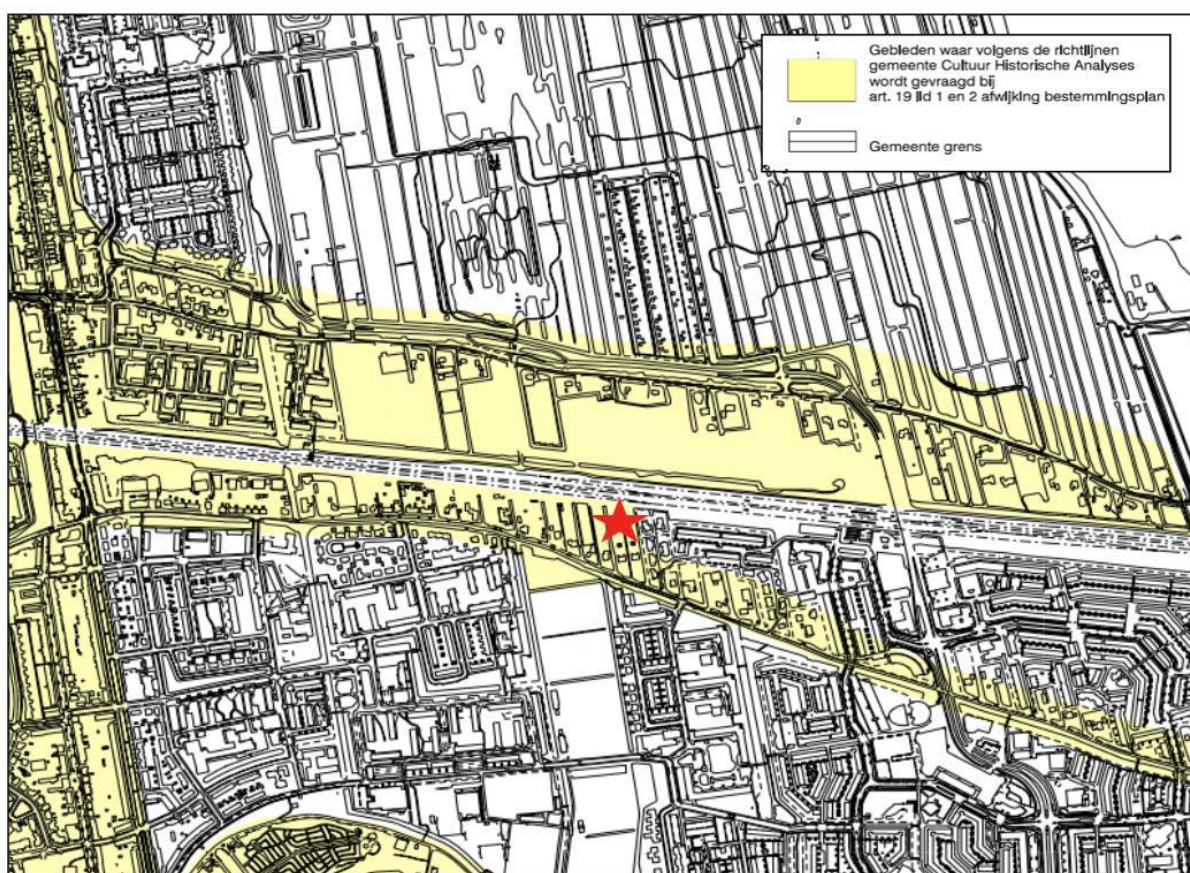
Opdrachtgever: de heer J. de Schepper

1. Inleiding

In opdracht van de heer J. de Schepper uit Gouda is de voorliggende cultuurhistorische analyse opgesteld. De analyse betreft een terrein tussen de spoorweg Gouda-Woerden en de erven van de panden Voorwillenseweg 151-151a en 151b-151c, in het vervolg aangeduid als het plangebied.

Aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen nieuwbouw op dit terrein. De gemeente Gouda acht het opstellen van een cultuurhistorische analyse noodzakelijk voordat de procedure van de bouw aanvraag verder gevolgd kan worden.

In de Nota Cultuurhistorie van de Gemeente Gouda is het beleid vastgelegd dat voor sommige locaties waar zich nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen voordoen een cultuurhistorische analyse (CHA) wordt opgesteld. De gebieden waar dit van toepassing is, zijn vastgelegd op de kaart 'Cultuurhistorische Analyse' (de zogenaamde Gele Vlekkenkaart). De zone tussen de Voorwillenseweg en de spoorlijn, dus ook het plangebied, is zo'n gebied waarvoor een CHA wordt gevraagd.

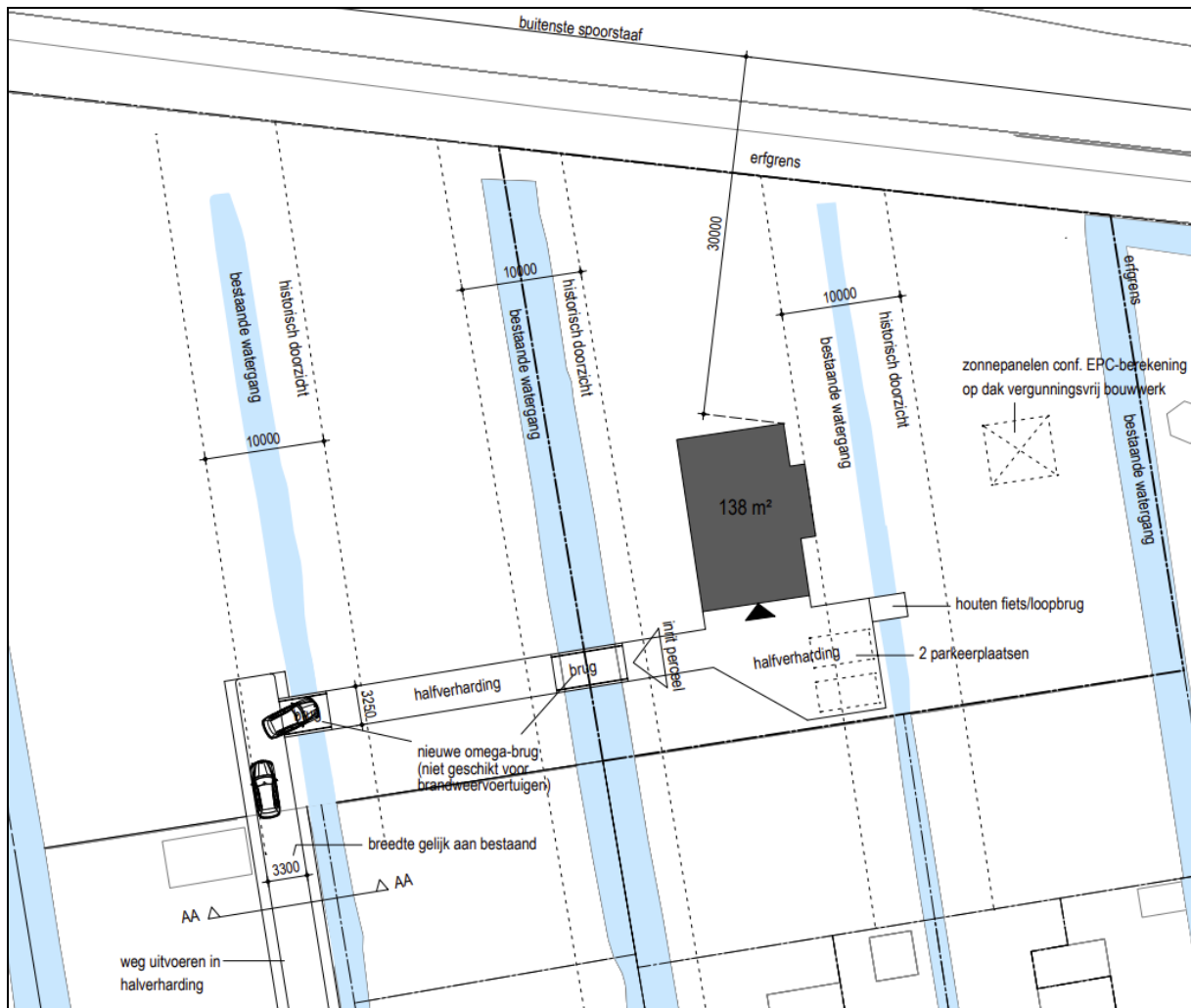
Uitsnede uit de 'Gele Vlekkenkaart' van de Gemeente Gouda. De ster geeft de ligging van het plangebied weer.

In december 2021 heeft Lantschap een cultuurhistorische analyse opgesteld. Sommige conclusies die hierin werden getrokken deelde de gemeente niet. De heer Ruud Hofman heeft de opmerkingen van de gemeente per mail op 3 maart 2022 doorgegeven. Ook zijn de bouwtekeningen gewijzigd. Een en ander leidde tot een aantal aanpassingen van het oorspronkelijke rapport.

2. De plannen

De initiatiefnemer heeft het voornemen om in het plangebied een vrijstaande woning te bouwen. De woning wordt gerealiseerd achter de lintbebouwing aan de Voorwillenseweg. Het plan is zo opgezet dat het zoveel mogelijk aansluit bij de opzet van de huidige percelen en de bestaande historische

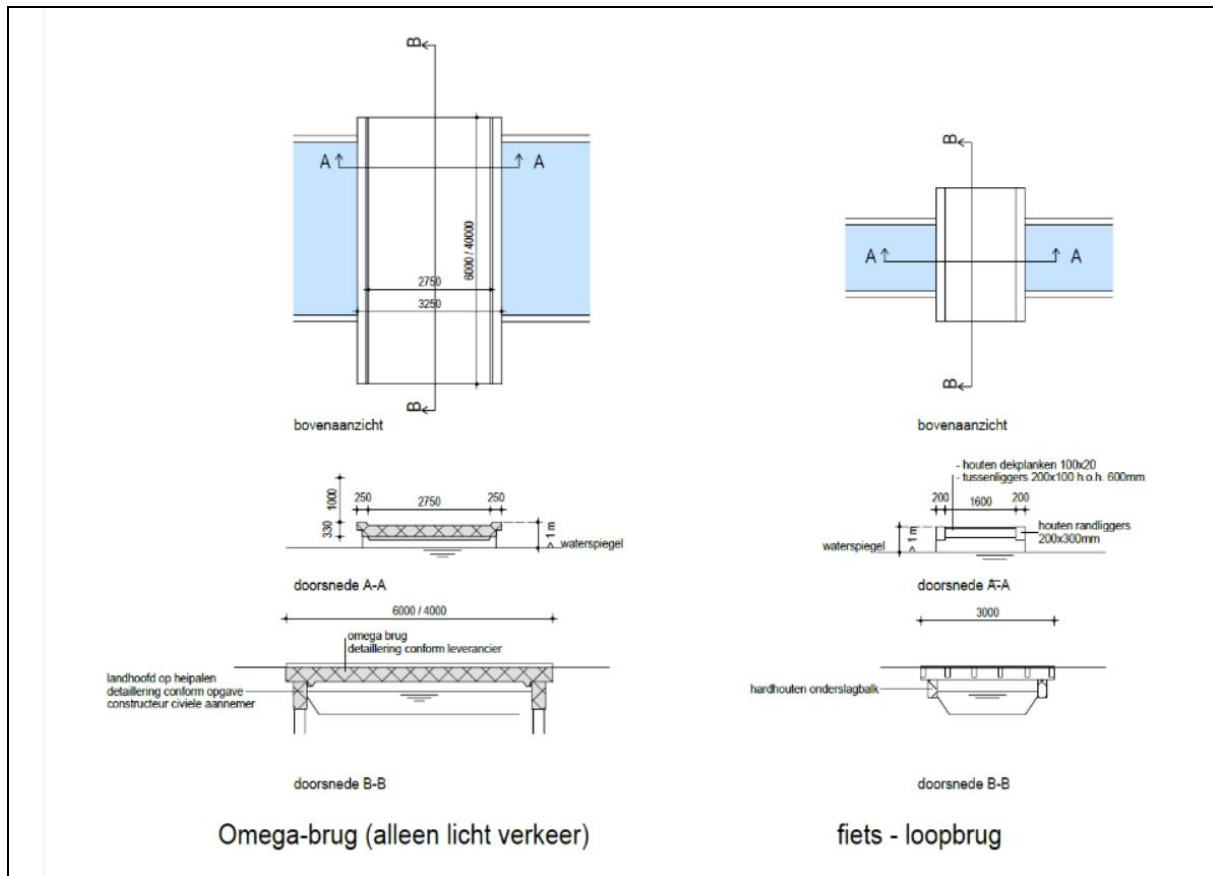
doorzichten. Daarnaast wordt getracht de bestaande groenstructuren zoveel als mogelijk te behouden. Hiermee wordt zoveel mogelijk de erfstructuur en het groene karakter behouden. Concreet gaat het om een vrijstaande woning met een oppervlakte van ongeveer 138 m², bestaande uit een bouwlaag met verdieping en vliering; de bouwhoogte bedraagt circa 9,3 meter. De woning wordt met de voorgevel gesitueerd naar de Voorwillenseweg. Aan de rechter zijgevel krijgt de woning een uitbouw met steekkap, aan de linkerkant is een dakkapel getekend. Op de begane grond worden de woonkamer, woonkeuken en bijkeuken gesitueerd. Op de eerste verdieping komen de badkamer en de slaapkamers. De vliering wordt ingericht voor opslagdoeleinden¹.

Plattegrond van de voorgestelde inrichting van het terrein.

De ontsluiting van het perceel vindt plaats via een bestaande brug en een bestaand pad op het erf van Voorwillenseweg 149. Dit pad wordt doorgetrokken naar het perceel ten westen van het plangebied, waarvoor ook plannen voor de bouw van een woning zijn gemaakt. Hier maakt het toegangspad een bocht en bereikt het plangebied via een tweetal bruggen voor licht verkeer, zogeheten Omega-bruggen. Hiermee worden bestaande en te handhaven sloten overgestoken. Voor het huis zijn twee parkeerplaatsen voorzien. Over de middelsloot oostelijk van het huis komt een fiets-loopbrug. Het geplande rechthoekige pand staat met de lengterichting parallel aan genoemde sloten. Op het oostelijke deel van het terrein is een vergunningsvrij gebouw gepland.

¹ Bron: BJZ.nu – Ruimtelijke plannen en advies, 2021, aangepaste plattegrond Bekhuis en Kleinjan van april 2022.

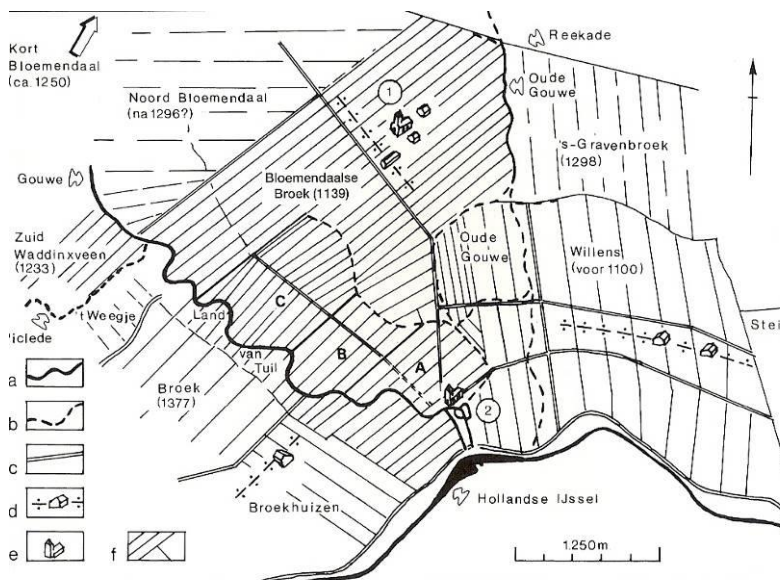

Bouwtekeningen van een Omega-brug en de fiets-loopbrug.

3. Bewonings- en ontginningsgeschiedenis

Omstreeks het jaar 1000 was de omgeving van Gouda een uitgestrekt, onontgonnen gebied van veen en klei-op-veen, ten noorden van de Hollandsche IJssel. Deze rivier is waarschijnlijk rond het begin van de jaartelling ontstaan en werd na de Romeinse tijd belangrijker doordat de Lek toen meer water ging voeren.. Langs de Hollandsche IJssel zijn smalle kleiige oeverwallen gevormd. Achter de oeverwallen lag een brede strook moerasbos, verder bij de rivier vandaan bevond zich hoogveen. De hoogste delen van het veen lagen destijds – voordat de mens het gebied ging ontginnen – beduidend hoger dan de rivieren.

Het landschap in de huidige polder Willens, voor de komst van de mens, bestond dus uit een uitgestrekt moerasgebied met broekbossen langs de Hollandsche IJssel dat geleidelijk overging in een nat, vrijwel boomloos landschap. De strook moerasbos stond onder invloed van de rivier, die af en toe overstroomde en voedingsstoffen deponeerde. De bodem is hier wat voedselrijker dan in de gebieden waar het rivierwater niet kon komen. Ter hoogte van de Voorwillenseweg lag ongeveer de grens tussen moerasbos en hoogveen. In de bodem was dat terug te vinden in de overgang van bosveen naar veenmosveen². Door de naoorlogse bebouwing en ophoging van de bouwblokken zal hier niet veel meer van te vinden zijn.

De ontginningen bij Gouda. Bron: Akkerman & Van den Berg, 1997, pagina 42.

In de elfde eeuw vonden de eerste ontginningen in de omgeving van Gouda plaats³. De oudste ontginningen waren Stein en Willens aan de oostkant en Broekhuizen aan de westkant van de stad⁴. Bij dergelijke ontginningen gebruikte men over het algemeen met de oeverwal van de rivier als ontginningsbasis en werden vandaar sloten gegraven in het achterland. Of dat ook het geval was bij de

polder Willens is de vraag. De oeverwal van de Hollandsche IJssel is hier heel smal, mogelijk zijn de eerste boerderijen een eindje landinwaarts gebouwd, op de flank van de vroeger hoger gelegen veenkoepel. De veenterpjes die in 1992 gevonden zijn ten noorden van de spoorweg zouden de eerste boerderijplaatsen kunnen zijn geweest⁵.

De boeren groeven de sloten zoveel mogelijk haaks op de rivier om het overtollige neerslagwater af te voeren. Anders dan in latere veenontginningen was er geen vaste kaveldiepte bepaald. De boeren hadden het 'recht van opstrek'. Een eind bij de rivier vandaan legde men een kade aan om het water uit het nog niet ontgonnen veengebied te weren. Over deze kade werd een pad aangelegd. Na verloop van tijd verlengden de boeren de sloten achter de kade. De weg over de kade kreeg de naam Tiendweg of Tiendeweg. De naam is waarschijnlijk afgeleid van het werkwoord tiën (trekken). Op oude kaarten⁶ staat

² Stiboka, 1984.

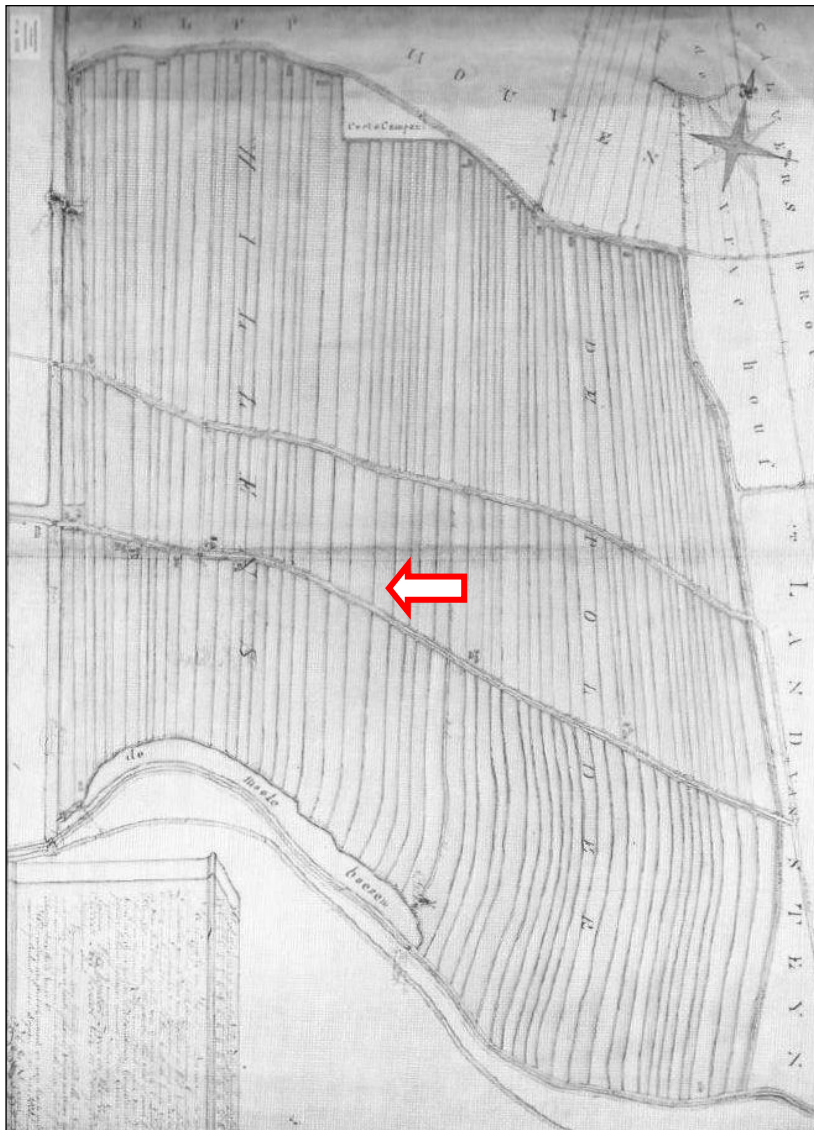
³ Borger (in Barends e.a., 2010): de Grote Ontginning, de openlegging van het Hollands-Utrechtse veengebied, vond plaats in de periode 950-1300.

⁴ Gezien de opstrekende percelering gaat Van der Linden (1956, pagina 294-295) ervan uit dat Willens en Stein ouder zijn dan 1100. Voor Willens sluit hij zelfs een tiende-eeuwse datering niet uit.

⁵ Chris Akkerman & Bianca van den Berg, 1997.

⁶ Onder andere de kaart van Rijnland uit 1746: Tienwegh.

de Voorwillenseweg als Tiendweg aangegeven, op latere kaarten draagt de huidige Achterwillenseweg/Goverwellesingel deze naam.

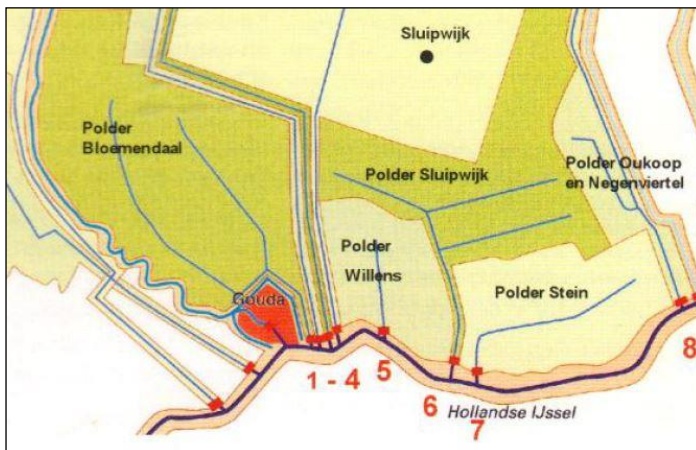
Kaart van de Polder Willens uit 1801 van J. de Sauvage⁷. De kavels zijn bijna twee kilometer lang, van de Goejanverwelledijk tot de Platteweg (vroeger de Willense Kade geheten). De polder wordt doorsneden door twee kaden: de huidige Voorwillenseweg en de deels verdwenen Achterwillenseweg, vroeger Tiendweg genoemd. Door deze kaden wordt de polder in drieën gedeeld: van zuid naar noord Voor Willens, Middel Willens en Achter Willens. Het plangebied bevindt zich bij de pijl in Middel Willens.

De dijk langs de IJssel dateert waarschijnlijk van omstreeks 1100. Door de dijk en door de daling van het maaiveld (als gevolg van inklinking en oxidatie van de veenbodem) was vrije afstroming van het polderwater naar de Hollandsche IJssel niet meer mogelijk. Via een wetering in het midden van de polder en door een sluis in de dijk kon het water geloosd worden. Later, toen de molenbemaling werd ingevoerd (vermoedelijk in de vijftiende eeuw) werd langs de dijk een boezemgebied ingericht waarop de molen het polderwater kon uitslaan als het water in de Hollandsche IJssel te hoog stond.

Willens behoorde tot de ambachtsheerlijkheid Land van Stein. In 1438 kocht de stad Gouda deze heerlijkheid⁸, waardoor zij grote invloed op het gebied kon uitoefenen. Misschien is dat de verklaring dat er vanouds zo weinig boerderijen in de polder te vinden waren.

⁷ Archief Hoogheemraadschap van Rijnland nummer A 1031.

⁸ Tielhof & Van Dam, 2007, pagina 250.

De waterhuishouding in de omgeving van Gouda rond 1400⁹. Elke polder, en ook de Polder Willens, had zijn eigen wetering met sluis om het polderwater te lozen op de Hollandsche IJssel.

De bebouwing

Er woonden vroeger weinig mensen in de polder. Op de kaart van 1746 zijn negen boerderijen ingetekend langs de huidige Voorwillenseweg. In 1840 waren er in de hele polder 25 huizen waarin 143 mensen woonden¹⁰. Tussen 1850 en 1930 werden er enkele woningen

bijgebouwd aan de Voorwillenseweg. In de jaren '30 van de vorige eeuw verschenen de eerste kassen. Ook in het plangebied hebben één of meer kassen gestaan.

Grote veranderingen deden zich voor door de aanleg van de stadswijken Oosterwei en Voorwillens, vanaf het begin van de jaren '60 van de vorige eeuw. De eerste woningen in de wijk Goverwelle zijn opgeleverd in 1988. Een smalle open strook met sportvelden scheidt de nieuwbouwwijken ten zuiden van de Voorwillenseweg. Ook het deel van de polder Middel Willens, ten oosten van het plangebied tussen de Voorwillenseweg en het spoor, is in de jaren '90 bebouwd. Het deel van de polder ten noorden van het spoor is grotendeels volgebouwd tussen 2010 en 2015. De onmiddellijke omgeving van het plangebied is niet opgenomen in de nieuwe wijk, maar door particuliere bebouwing in de afgelopen decennia is hier een dicht bebouwingslint ontstaan.

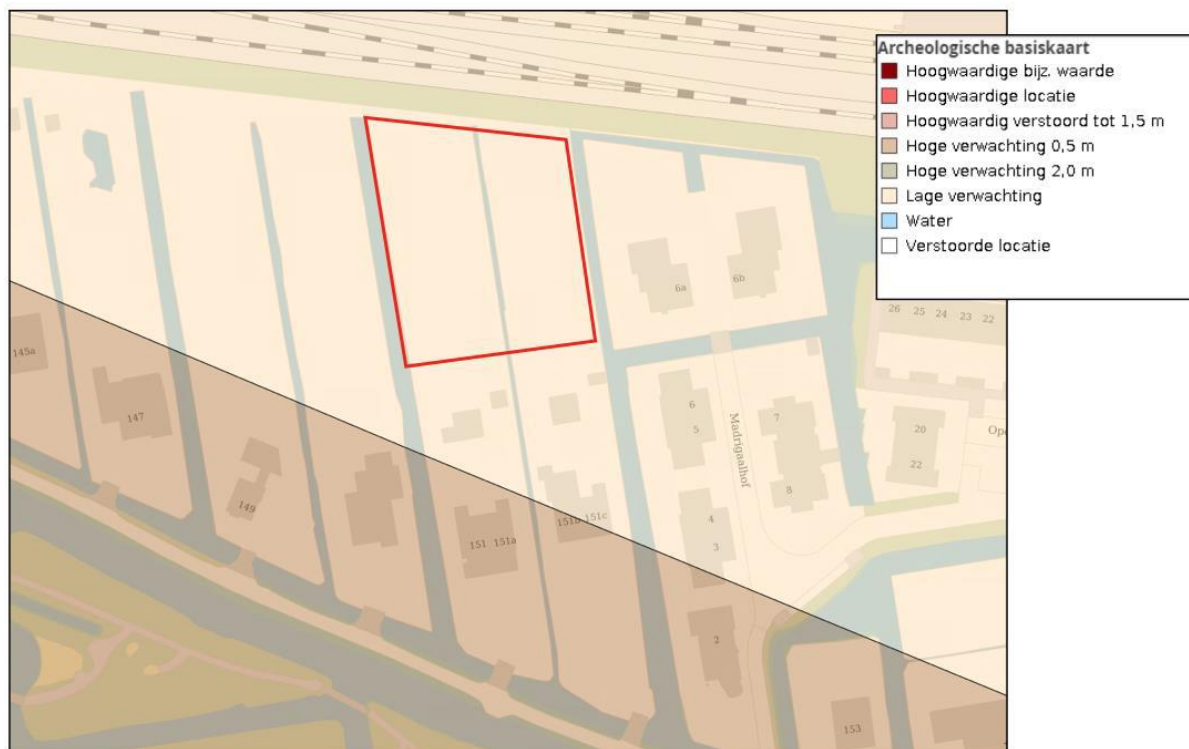

De huidige bebouwing in de polder Middel Willens. Bron: www.topotijdreis.nl.

⁹ Sophie Visser, 2007, pagina 58

¹⁰ Frank van den Hoven, 1997, pagina 704.

4. Archeologie

Uitsnede uit de Archeologische Basiskaart van de gemeente Gouda.

De verschillende historische kaarten van de polder Willens laten zien dat er ter plaatse van het plangebied tussen 1746 en 1950 geen bebouwing is geweest. Niet geheel uitgesloten mag worden dat in de bodem resten van laat-middeleeuwse bewoning aanwezig zijn. Op de archeologische basiskaart van de gemeente heeft het plangebied een lage archeologische verwachting. De aard en omvang van de voorgenomen ingrepen zijn zodanig dat er geen archeologisch onderzoek hoeft plaats te vinden.

5. Historisch geografische en bouwhistorische analyse

Polder Willens

De polder Willens werd gekenmerkt door lange strookvormige percelen van de Goejanverwelledijk in het zuiden tot de Platteweg (Willense Kade) in het noorden. De doorgaande sloten liepen ongeveer noord-zuid, met hier en daar dwarssloten. Twee kaden deelden de polder in drieën: Voor, Middel en Achter Willens. De aanleg van de spoorweg Utrecht-Gouda was een eerste grote ruimtelijke ingreep die de cultuurhistorische betekenis van de polder beïnvloedde. Daarna was het de grootscheepse stedelijke ontwikkeling die het karakter van de polder totaal heeft gewijzigd. Van de oorspronkelijke percelering zijn in Voor Willens en Middel Willens slechts fragmenten overgebleven. Wel heeft men in de stedenbouwkundige plannen hier en daar doorgaande sloten gehandhaafd of verbreed en de bebouwing hieraan aangepast, waardoor nog iets van de oorspronkelijke perceelsrichting te herkennen is. De oude Tiendweg (Achterwillenseweg) is niet meer als polderkade te herkennen, de Voorwillenseweg heeft het karakter van een polderkade behouden.

Voorwillenseweg

De Voorwillenseweg is als polderkade nog goed te herkennen, al is de landelijke context geheel vervangen door een stedelijke. De kade, met een smalle rijweg, wordt aan beide kanten vergezeld door een watergang. Enkele brede sloten tussen de weg en het spoor vormen de restanten van de strookvormige percelering die vroeger heel Middel Willens kenmerkte. De Voorwillenseweg is een waardevol cultuurhistorisch element dat echter los staat van de oorspronkelijke betekenis en functie, namelijk een polderkade in een middeleeuwse polder. De bebouwing aan de noordzijde van de weg bestaat uit een lint dat de afgelopen decennia tot stand gekomen en sterk verdicht is. Panden met bouwhistorische waarde staan hier niet. De erven van de woningen aan de noordzijde worden ontsloten door tal van bruggen.

De Voorwillenseweg bij het plangebied in zijn huidige stedelijke context. Foto december 2021.

Het plangebied

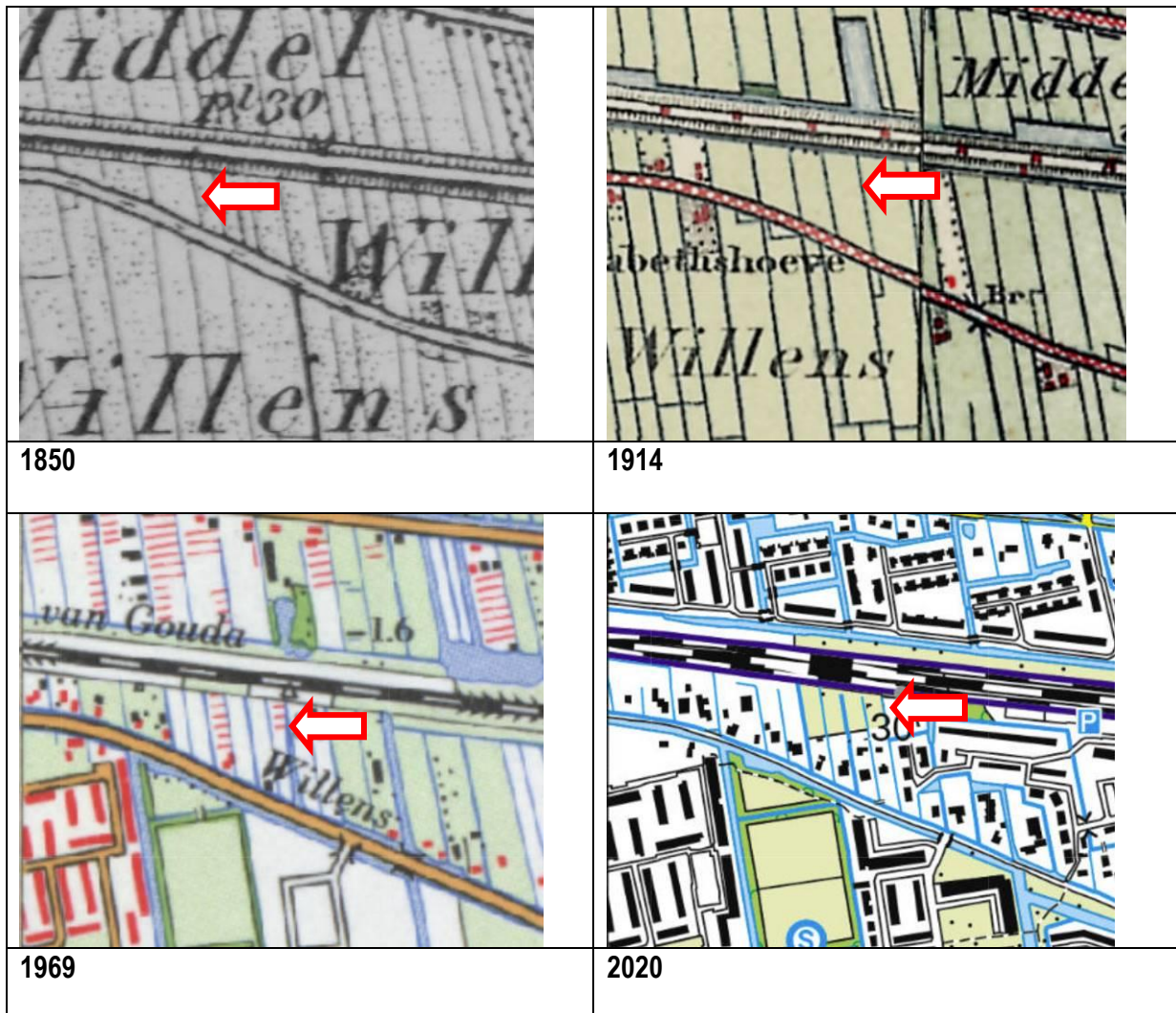
Het plangebied bestaat uit een onbebouwd terrein, met uitzondering van kleine kas of schuur zonder bouwkundige waarde op het oostelijke deel. We vinden er een verwilderde vegetatie van onder meer

riet en bramen. Twee brede sloten begrenzen het terrein aan de oost- en westzijde, een smallere sloot bevindt zich in het midden van het perceel. De drie vrijwel noord-zuid lopende sloten behoren tot het historische slotenpatroon van de Polder Middel Willens.

Het plangebied met het schuurtje in oostelijke richting gefotografeerd. Foto: J. de Schepper, 2021.

De volgende uitsnedes uit topografische kaarten laten de ontwikkeling van het plangebied zien in de afgelopen anderhalve eeuw. We zien dat het gebied lange tijd is gebruikt als grasland (weiland of hooiland), dat het op de kaart van 1969 is aangegeven als bouwland met één of meer kassen en dat het thans niet meer in agrarisch gebruik is. Tevens is goed te zien dat de verstedelijking steeds verder oprukte en dat verdichting van het bewoningslint aan de Voorwillenseweg plaatsvond.

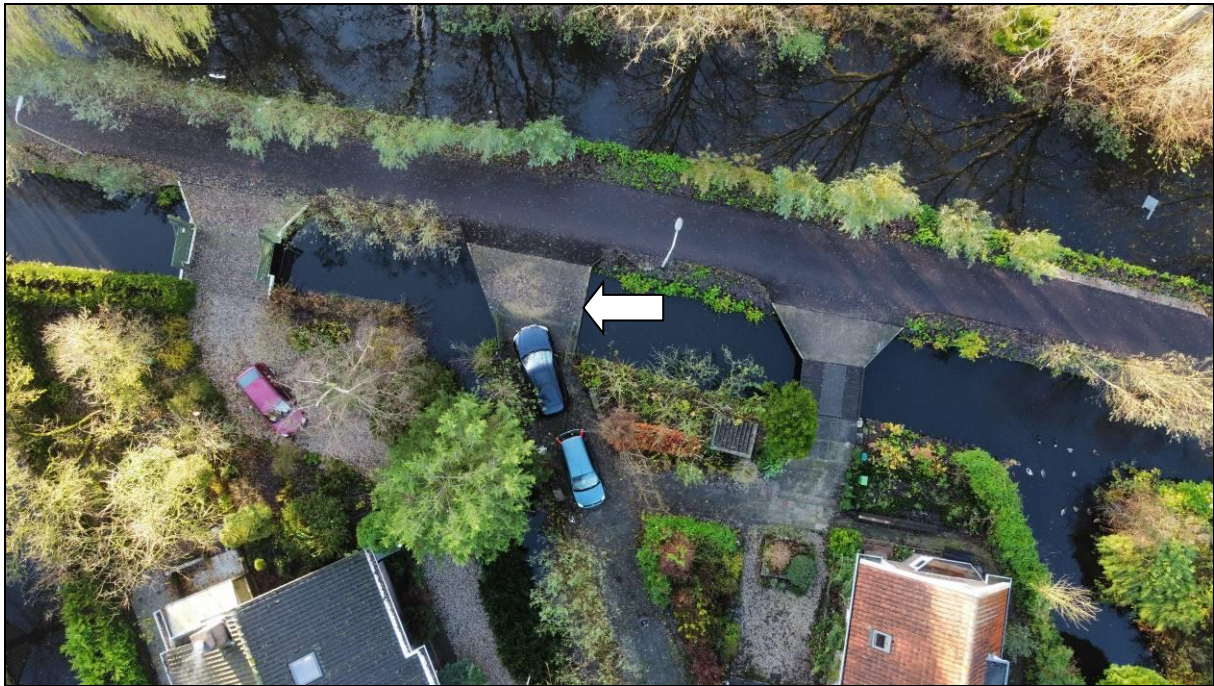
Samenvattend kunnen we stellen dat de omgeving van het plangebied geen historisch-bouwkundige betekenis heeft. De Voorwillenseweg heeft cultuurhistorische waarde als polderkade die vroeger de scheiding vormde tussen Voor Willens en Middel Willens. De sloten in het plangebied, die doorlopen tot de Voorwillenseweg, zijn de laatste restanten van het historische slotenpatroon dat vroeger de hele polder Middel Willens kenmerkte.

6. Effecten van de nieuwbouw op de cultuurhistorische en landschappelijke betekenis

- De stedelijke ontwikkeling van de omgeving van het plangebied heeft niet geleid tot nieuwe stedenbouwkundige kwaliteit of een duidelijke stedenbouwkundige structuur. Het geleidelijk gegroeide lint aan de noordkant van de Voorwillenseweg heeft weinig bouwhistorische kwaliteit.

De bouw van een nieuwe woning verstoort dus geen cultuurhistorische of stedenbouwkundige waarden.

- De ontsluiting van het perceel op de Voorwillenseweg vindt plaats via een bestaand pad aan de oostkant van het erf van Voorwillenseweg 149. Het pad wordt niet verbreed. Ook de brede sloot langs het pad blijft in zijn huidige vorm bewaard. Voor de aansluiting van het toegangspad op de Voorwillenseweg wordt gebruik gemaakt van de bestaande brug. De ontsluiting van het perceel heeft derhalve geen gevolgen voor de landschappelijke en cultuurhistorische kwaliteit van de Voorwillenseweg.

De brug die de aansluiting van het toegangspad op de Voorwillenseweg vormt. Foto J. de Schepper.

- Het plangebied en directe omgeving is één van de weinige plekken waar nog iets van de oorspronkelijke percelering van Middel Willens herkenbaar is. Behoud van de min of meer noord-zuid lopende sloten, die doorlopen tot aan de Voorwillenseweg, is daarom van belang. De beide brede sloten die het plangebied aan de oost- en westkant begrenzen, en de smallere middensloot worden in het plan gehandhaafd. De historische doorzichten over de sloten blijven intact. De historische percelering wordt door de voorgenomen plannen niet aangetast.

7. Conclusies

Op grond van de voorgaande beschrijving en cultuurhistorische analyse kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- De Polder Willens is een middeleeuws ontginningsblok uit de periode van de vrije opstrek, voor de tijd van de zogeheten cope-ontginningen met een vooraf vastgestelde achtergrens.
- De polder bestond uit langgerekte, parallelle strookvormige kavels van de Goejanverwelledijk tot de Platteweg.
- Door verstedelijking is de oorspronkelijke structuur van Voor Willens en Middel Willens vrijwel onherkenbaar geworden. Slechts hier en daar is iets van de oorspronkelijke polderstructuur bewaard gebleven.

- De Voorwillenseweg is een oude polderkade die de grens vormde tussen Voor Willens en Middel Willens. Het is een waardevol cultuurhistorisch element, mede door de maatvoering van de weg en door de waterlopen aan beide kanten.
- Het bebouwingslint aan de noordzijde van de Voorwillenseweg heeft ter plaatse van het plangebied geen cultuurhistorische waarde, met uitzondering van de historische percelering. De stedelijke ontwikkeling in de gehele zone tussen de Voorwillenseweg en de spoorlijn heeft ook niet geleid tot nieuwe stedenbouwkundige kwaliteit.
- De nieuwe ontsluiting van de woning op de Voorwillenseweg vindt plaats via een bestaande brug en een bestaand pad. De voorgenomen plannen hebben geen nadelige effecten op de cultuurhistorische kwaliteit van de Voorwillenseweg.
- De sloten in het plangebied, die doorlopen tot aan de Voorwillenseweg, behoren tot de schaarse restanten van de vroegere percelering van de Polder Willens. De beide brede sloten aan de oost- en westzijde van het plangebied blijven, net als de smallere middensloot, in het plan gehandhaafd. Dit is belangrijk omdat hiermee nog iets van de oorspronkelijke structuur van het vroegere cultuurlandschap bewaard blijft.
- Door het huis in de lengterichting parallel aan de sloten te plaatsen wordt de vroegere noord-zuid oriëntatie van de polder versterkt.

Literatuur

- Akkerman, C. & B. van den Berg (red), 1997. *Het geheim van Bloemendaal*. Gouda.
- Bekman en Kleinjan, 2022. Aanvraag Omgevingsvergunning. Wijziging 7 april 2022. Wierden.
- BJZ.nu – Ruimtelijke plannen en advies, 2021. *Ruimtelijke onderbouwing Achter Voorwillenseweg 151-151a, Gouda*. Almelo.
- Borger, G.J. *Agrarisch veenlandschap*. In: Barends, S. e.a. (red), 2010 (10). *Het Nederlandse landschap. Een historisch-geografische benadering*. Utrecht.
- Buiskool, K.M., 1988. *De ruimtelijke ontwikkeling van Gouda tot 1398* (doctoraalscriptie Universiteit van Amsterdam).
- Denslagen, W., 2001. *Gouda*. Zeist/Zwolle.
- Groenendijk, M.J., 2011. *Archeologische Basiskaart Gouda*. Gouda.
- Hoven, Frank van den, 1997. *De Topografische Gids van Nederland*. Amersfoort.
- Sprokholt, H., C. Akkerman & M. van Dasselaar (red), 1993. *Het kasteel van Gouda*. Gouda.
- Stichting voor Bodemkartering, 1984. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, Blad 38 West Gorinchem*. Wageningen.
- Tielhof, Milja van & Petra J.E.M. van Dam, 2006. *Waterstaat in stedenland. Het hoogheemraadschap van Rijnland voor 1857*. Utrecht.
- Ven, G.P. van de (red), 2003 (5). *Leefbaar laagland. Geschiedenis van de waterbeheersing en landaanwinning in Nederland*. Utrecht.
- Visser, Sophie, 2007. *Het Reeuwijkse land. De landschapsgeschiedenis van een 'merkwaardig' gebied*. Zutphen.